

ژئوپولیتیک

جلد اوّل

(ایده-کاربرد)

دکتر یوسف زین العابدین عموقین

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

سرشناسه	زین العابدین، یوسف، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	ژئوپولیتیک / یوسف زین العابدین عموقین.
مشخصات نشر	رشت: دانشگاه آزاد اسلامی (رشت)، ۱۳۸۹ -
مشخصات ظاهری	ج: مصور (رنگی).
شابک	۹۷۸۹۶۴۲۲۳۸۲۳۱ ۵۵۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	ج: ۱. ایده-کاربرد
موضوع	سیاست جغرافیایی
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی. (رشت)
ردمبندی کنگره	۱۳۸۹ ج ۱ / JC۳۱۹
ردمبندی دیویی	۳۲۷ / ۱۰۱
شماره کتابشناسی ملی	۱۰۰۰۵۱۷

• نام کتاب :	ژئوپولیتیک - جلد اول - (ایده-کاربرد)
• مؤلف :	یوسف زین العابدین عموقین
• ناشر :	انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت
• حروفچینی و صفحه آرایی :	زهرا شیرزاد
• طرح جلد :	کانون آگهی و تبلیغاتی دهسرا ۰۹۱۱-۳۳۶-۰۹۰۲
• نوبت چاپ :	چاپ اول
• تاریخ انتشار :	سال ۱۳۸۹
• شمارگان :	۱۰۰۰ جلد
• تعداد صفحات :	۲۴۲ صفحه
• قطع :	وزیری
• لیتوگرافی :	همراهان
• ناظر چاپ :	انتشارات دهسرا www.Dehsara.com
• چاپ و صفحه افی :	چاپ توکل
• شماره استاندارد بین المللی کتاب :	۱-۸۲۳-۲۲۳-۹۶۴-۹۷۸
• ISBN :	978-964-223-823-1
• قیمت در سراسر کشور :	۵۵۰۰ تومان

کلیه حقوق قانونی و شرعی برای مؤلف و ناشر محفوظ است. هیچ شخص حقیقی یا حقوقی حق تکثیر تمام یا قسمتی از این اثر را به صورت حروفچینی، فتوکپی، چاپ الکترونیک (چاپ مجدد) و انواع دیگر چاپ را ندارد و متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲، قانون حمایت از مؤلفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار خواهند گرفت.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار

۵-۶۹	فصل اول: سیر و تکوین ژئوپولیتیک
۷	مقدمه
۷	۱-۱-خاستگاه و رشد ژئوپولیتیک
۸	۱-۱-۱-۱-۱-۱-پیدایش
۱۲	۱-۱-۲ دوره‌ی افول
۱۴	۱-۱-۲-۱ ژئوپولیتیک جنگ سرد
۲۱	۱-۱-۲-۲ ژئوپولیتیک عصر هسته‌ای
۲۱	۱-۱-۲-۲-۱ استراتژی بازدارندگی
۲۶	۱-۱-۲-۲-۲ نظام دو قطبی و مشخصات آن
۲۸	۱-۱-۳ دوره‌ی احیا
۲۹	۱-۱-۴ مفهوم تاریخی ژئوپولیتیک
۳۱	۱-۱-۴-۱ فریدریک راتزل و نظریه‌ی دولت به مثابه یک موجود زنده
۳۴	۱-۱-۴-۲ آلفرد تایر ماهان و تئوری دریا محور
۳۸	۱-۱-۴-۳ رودلف کیلن مبتکر ژئوپولیتیک
۴۱	۱-۱-۴-۴ کارل هاوس هوفر، مبتکر استراتژی ژئوپولیتیک
۴۳	۱-۱-۴-۴-۱ مرزها و فضای حیاتی
۴۴	۱-۱-۴-۴-۳ ژئوپولیتیک در خدمت یک برنامه‌ی ملی
۴۶	۱-۱-۴-۴-۳ ارتباط استراتژی هوفر و هیتلر
۴۷	۱-۱-۴-۵ سر هالفورد جی. مکیندر و هارتلند
۵۳	اسپایکمن و تئوری ریملند
۵۸	۱-۱-۴-۷ الکساندر دو سورسکی و استراتژی فضایی
۶۲	۱-۱-۴-۸ برژنيسکی و تئوری تقابل شرق و غرب

۶۴	۹-۴-۱-۱- کوهن و تئوری کمربندهای شکننده
۶۹-۱۰۵	فصل دوم: کشورهای پیش‌قراول در ژئوپولیتیک
۷۱	مقدمه
۷۴	۱-۲- آثار و پی‌آمدهای ژئوپولیتیک
۷۶	۲-۲- ویژگی کشورهای پیش‌کسوت در ژئوپولیتیک
۷۷	۱-۲-۲- ژئوپولیتیک آلمان
۸۳	۲-۲-۲- ژئوپولیتیک انگلیس
۸۷	۳-۲-۲- ژئوپولیتیک فرانسه
۹۱	۴-۲-۲- ژئوپولیتیک روسیه
۹۷	۵-۲-۲- ژئوپولیتیک ایالات متحده امریکا
۱۰۵-۱۶۹	فصل سوم: ماهیت و قلمروی ژئوپولیتیک
۱۰۷	مقدمه
۱۰۷	۱-۳- ژئوپولیتیک در دوره‌های مختلف
۱۰۹	۲-۳- مشکل تنوری‌سازی در ژئوپولیتیک
۱۱۵	۳-۳- ارتباط ژئوپولیتیک با سایر علوم
۱۲۸	۴-۳- عوامل تأثیرگذار بر ژئوپولیتیک
۱۲۸	۱-۴-۳- عوامل ثابت
۱۲۸	۱-۴-۳-۱- موقعیت و انواع آن
۱۴۰	۲-۴-۳-۱- وسعت
۱۴۴	۳-۴-۳-۱- شکل
۱۵۰	۰. توپوگرافی
۱۵۵	۲-۴-۳- عوامل متغیر
۱۵۵	۱-۴-۳- انسان و جمعیت
۱۶۰	۲-۴-۳- منابع

۱۶۲	۳-۲-۴-۳- علت وجودی
	فصل چهارم: دیدگاه‌ها و تحولات جدید در ماهیت ژنوپولیتیک ۲۲۵-۱۶۹
۱۷۱	مقدمه
۱۷۲	۱-۴- مفهوم نظام نوین جهانی
۱۷۳	۲-۱-۴- نظریه‌ی ژنوپولیتیکی یوردیس فون لوهازن
۱۷۴	۲-۱-۴- نظریه‌های ادوارد لوت‌واک و ژان ژاک شرایبر
۱۷۸	۲-۴- دیدگاه‌های جدید ژنوپولیتیک
۱۷۸	۱-۲-۴- سبری بوزان و تنوری ۱+۴
۱۸۲	۲-۲-۴- فرانسیس فوکویاما و تنوری پایان تاریخ
۱۸۵	۰ نایخت‌من و نظریه‌ی جهان چهارم
۱۸۷	۴-۲-۴- والرش‌تاین و تنوری ژنو‌کالچر
۱۹۰	۵-۲-۴- تنوری ژنوپولیتیکی گلاس‌نر
۱۹۲	۶-۲-۴- هانتینگتون و تنوری برخورد تمدن‌ها
۱۹۹	۷-۲-۴- مقایسه‌ی تنوری‌های ژنوپولیتیک فوکویاما و هانتینگتون
۲۰۲	۸-۲-۴- چشم‌انداز تنوری‌های ژنوپولیتیک
۲۰۴	۳-۴- تحولات در ماهیت ژنوپولیتیک
۲۰۵	۴-۴- رویکرد انتقادی ژنوپولیتیک
۲۱۱	۵-۴- مشخصات قلمروهای جدید ژنوپولیتیک
۲۱۱	۱-۵-۴- مشخصات قلمروی فضایی
۲۱۴	۲-۵-۴- مشخصات قلمروی فضای مجازی
۲۱۷	۶-۴- تحولات در مولفه‌های ژنوپولیتیک
۲۲۵	فهرست منابع
۲۳۲	فهرست اعلام

فهرست جداول

۱۲	جدول ۱-۱ نقشه‌ی نژادی هینلر از هویت و تمایز
۵۰	جدول ۲-۱ روایت ژئوپلیتیکی هالفورد مکیندر
۷۲	جدول ۲-۱- حوزه‌های ژئوپلیتیکی جهان
۷۶	جدول ۲-۲ مکان درگیری‌های مسلحانه‌ی مهم در قرن ۲۱
۱۰۰	جدول ۲-۳ بررسی درصد پراکندگی منطقه‌ای تجارت خارجی قدرت‌های بزرگ در دوره‌های مختلف
۱۰۸	جدول ۳-۱ الگوهای متغیر قدرت ژئوپلیتیکی ۲۰۰۲-۱۸۱۵
۱۳۲	جدول ۳-۲ اسامی کشورهای محصور در خشکی
۱۴۲	جدول ۳-۳ طبقه‌بندی پاندر
۲۰۹	جدول ۴-۱ تفاوت‌های ژئوپلیتیک سستی و ژئوپلیتیک انتقادی
۲۱۶	جدول ۴-۲ مشخصات محورهای ژئوپلیتیکی

فهرست نقشه‌ها و نمودارها

۵۲	نقشه‌ی ۱-۱ وضعیت جهان طبق نظر مکیندر
۵۷	نقشه‌ی ۱-۲ ریملند از نظر اسپایکمن
۶۲	نقشه‌ی ۱-۳ جهان از نظر سورسکی
۶۵	نقشه‌ی ۴-۱ اکمربندهای شکننده از نظر کوهن
۱۳۹	نقشه‌ی ۳-۱ نقاط دروازه‌ای از نظر کوهن
۱۷۶	نقشه‌ی ۴-۱ نوارهای خاکی لوهازن
۱۲۱	نمودار ۳-۱ دور هژمونیک والرش‌تاین
۱۲۷	نمودار ۳-۲ روند توسعه‌ی ژئوپولیتیک بر مبنای تئوری‌های ژئواستراتژیک

فهرست کادرها

۳۴	نقد نظریه‌ی راتزل
۳۶	نقد نظریه‌ی ماهان
۱۴۹	چند روش ریاضی برای تحلیل شکل
۱۸۵	نقد تئوری فوکویاما
۱۹۸	نقد نظریه‌ی هانتینگتون
۲۱۰	چشم‌انداز ژئوپولیتیک انتقادی

پیش‌گفتار

برآورد تحلیل توانمندی‌های طبیعی و انسانی در جهت تدوین استراتژی‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی همواره، برای بقا و دوام کشورها لازم و ضروری است و با توجه به توانمندی‌های مزبور، کشورها دارای واقعیات و مشخصات ویژه‌ای هستند که درک و شناسایی دقیق آن‌ها از لحاظ سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... برای آن‌ها موجب قدرت خواهد شد. به این ترتیب، با توجه به تحولات جهانی در دوره‌های مختلف، هر کشوری با فرصت‌ها، تهدیدها و چالش‌های خاص و جدیدی مواجه می‌شود. چگونگی تحلیل این فرآیند در هر زمان، استراتژی، دیپلماسی و مناسبات کشورها را تعیین می‌کند. لذا، بهره‌گیری از علم ژئوپولیتیک در تحلیل زمینه‌های فوق، راهکارهای مناسبی را با توجه به زمان و شرایط در جهت اداره‌ی امور کشور و برقراری روابط با کشورهای دیگر ارایه می‌کند. بنابراین، هدف از تألیف کتاب حاضر، که با رعایت سرفصل درس نظریه‌ها و مفاهیم ژئوپولیتیک رشته‌ی جغرافیای سیاسی تدوین شده است؛ توسعه‌ی این علم در مرز و بوم ایران است تا از این طریق، سطح آگاهی‌های ژئوپولیتیکی در میان علاقمندان و دانشجویان ارتقا یابد. آنچه این کتاب را از چند کتاب انگشت‌شمار دیگر که توسط اساتید بزرگ جغرافیای سیاسی در زمینه‌ی ژئوپولیتیک در ایران به چاپ رسیده‌اند متمایز می‌سازد و جنبه‌ی نوآوری و ابتکار آن را در ژئوپولیتیک برجسته می‌کند (البته در ایران)؛ توجه به جنبه‌ی کمی ژئوپولیتیک است که اینجانب، برای اولین

بار در ایران، گامی هرچند بسیار کوچک در این زمینه برداشته‌ام. امید دارم، در جلدهای بعدی در انجام این رسالت خطیر بیشتر توفیق یابم. ابتدا، در تحقق این امر مهم، از خداوند منان یاری می‌طلبم. همچنین، از تمامی صاحب‌نظران، دانشجویان و خوانندگان این کتاب تقاضا دارم اینجانب را با اعلام نظرها، انتقادهای و پیشنهادهایشان از کاستی‌ها و نواقص کتاب حاضر آگاه نمایند. در این‌جا، لازم می‌دانم از تمامی کسانی که در انجام این امر، مرا مساعدت نمودند؛ به‌خصوص، از اعضای خانواده که این فرصت را برای من ایجاد کردند؛ همچنین از دوستان و آشنایان از جمله:

استاد بزرگ خانم دکتر نوشین انصاری که همواره، در انجام تحقیقات علمی مرا یاری نموده‌اند و به‌خصوص، در انجام این تألیف نیز، در تهیه منابع از خارج از کشور کمک موثری داشته‌اند؛

جناب آقای محمدصادق یحیی‌پور، دانشجوی کارشناسی ارشد، که در زمینه‌ی تهیه منابع با اینجانب همکاری نمودند؛

جناب آقای دکتر علیرضا امیرتیموری، معاونت محترم پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، که توجه و علاقه‌ی ایشان به علم و پژوهش انگیزه‌ی اینجانب را دو چندان کرد؛

سرکار خانم زهرا شیرزاد، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، که در تمامی مراحل انجام این تألیف (تهیه منابع، ترجمه، تایپ و ...) نهایت همکاری مخلصانه را داشتند؛

همچنین، از سرکار خانم پورا پراهمی، آقایان کریمی پاشاکی، کارساز، عاشوری، دکتر قرشی، دکتر ترکاشوند و ... که در تهیه جلد، داوری، ویراستاری علمی و ادبی و نیز سایر زمینه‌های مربوط به تسهیل چاپ و نشر این کتاب زحمات زیادی متحمل شده‌اند؛ تشکر و قدردانی می‌نمایم و از خداوند بزرگ آرزوی کامیابی و سعادت آنان را مسألت دارم.

در پایان، مفتخرم به سپاس ویژه از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر عزت‌اله عزتی که کتاب حاضر به پشتوانه تأیید ایشان قوت گرفت. امیدوارم پس از این نیز بتوانم حق شاگردی در محضر اساتیدم را ادا کرده و بهتر از این آنچه آموخته‌ام را در دسترس دانشجویانم قرار دهم.

یوسف زین‌العابدین عموقین

بهار ۱۳۸۹